

**БОРОТЬБА ЗА УКРАЇНСЬКУ МОВУ ЯК ЗАСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В 1919–1939 рр.
(НА ПРИКЛАДІ СТАНИСЛАВІВСЬКОГО ПОВІТУ)**

Р. Б. Пуйда

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу;
вул. Карпатська 15, м. Івано-Франківськ, 76019;
e-mail: Puyda@ukr.net*

На прикладі Станиславівського повіту розглянуто особливості українського національно-культурного життя в період перебування Східної Галичини у складі Другої Речі Посполитої (1919–1939 рр.). Ви-світлено основні аспекти державної політики польської влади стосовно національних меншин, зокрема, в освіті. З'ясовано, що її основною метою була полонізація місцевого населення через витіснення української мови з найважливіших галузей суспільного життя.

Ключові слова: *національна ідентичність, українська мова, Станиславівський повіт, асиміляція, плебісцит, міжвоєнний період.*

Мова – один з найбільш яскравих маркерів, через який проявляється національна самобутність. Ще задовго до виникнення поняття «нація», в сучасному його розумінні, приналежність «свій – чужий» встановлювалася через можливість порозумітися рідною мовою. Навіть попри певні лінгвістичні навички акцент завжди видавав чужинця. Вже у XVIII–XIX ст. наявність власної літературної мови і творів, створених нею, стають чіткою ознакою існування національної культури попри бездержавність окремих націй, а також рушійною силою до їхнього відродження. Зважаючи на те, що існування національних рухів загрожували територіальній цілісності великих імперій, влада Австро-Угорщини та, особливо, Росії вдавалися як до методів адміністративного тиску, так і до повної заборони використання тієї чи іншої мови в публічному просторі. Цю практику підхопили згодом чиновники Другої Речі Посполитої та більшовики. Цілеспрямована політика асиміляції й русифікації населення України, на жаль, зробила свою «чорну справу». Багатовікова відсутність власної української державності призвела до того, що мовне питання й досі є однією з найболючіших суспільних проблем сьогодення, а водночас і предметом політичних спекуляцій та одним з основних інструментів у гібридній війні Росії проти України.

Ситуацію повинен виправити Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», ухвалений парламентом 25 квітня 2019 р. Однак однієї тільки законодавчої ініціативи для

відвоювання українською мовою втрачених позицій недостатньо. Необхідна якнайширша консолідація національно свідомої громадськості і популяризація рідної мови в усіх сферах суспільно-культурного життя. Щось схоже свого часу відбувалося на західноукраїнських землях, окупованих Польщею у 1919–1939 рр., де місцевому населенню довелося протистояти колонізації краю.

Українсько-польське протистояння, в тому числі й у сфері культури, на території Галичини протягом міжвоєнного періоду цілком заслужено перебуває в полі зору дослідників минувшини. Тому не дивно, що історія опору колонізаційним процесам знайшла своє відображення у численних працях як іменитих науковців, так і перспективних молодих вчених. Зокрема, історико-правовий статус української національної меншини у Другій Речі Посполитій розглянули О. Турчак [1] і М. Копилова [2]. Тернопільський дослідник І. Зуляк проаналізував державну політику Польщі, спрямовану на поступову ліквідацію громадського, національно-культурного і господарського життя українців [3]. Малодослідженим питанням інкорпорації Другою Річчю Посполитою східногалицьких земель присвятили статтю М. Алексієвець та О. Парнета [4]. Спроби розв'язання польською владою складних національних питань в культурно-освітній і мовній сфері на свою користь та протидію цим спробам вивчали також Т. Мосійчук [5], Т. Панфілова [6], В. Марковський [7; 8], О. Руда [9; 10], І. Шліхта [11] та інші.

Віддаючи належне титанічній праці дослідників суспільно-політичних і культурних процесів, що мали місце у міжвоєнні десятиліття в Галичині, слід також акцентувати увагу на необхідності глибшої пенетрації у проблематику відстоювання галичанами своєї національно-культурної ідентичності. Цього можна досягнути через детальне вивчення фактологічного матеріалу на рівні воєводств, повітів і навіть окремих населених пунктів. Тільки така деталізація в подальшому дасть змогу прийти до комплексних і зважених висновків про масштаб українсько-польського культурного протистояння в Східній Галичині у 1919–1939 рр. та про ступінь заангажованості в цій боротьбі місцевого населення. Тому мета даної статті полягає в тому, щоб на прикладі Станиславівського повіту з'ясувати якими були форми і засоби боротьби за право використання української мови у навчальних закладах та яким був їх вплив на збереження національної ідентичності.

Територіальні межі нашого дослідження охоплюють Станиславівський повіт, який відповідно до Закону про тимчасову організацію адміністративної влади другої інстанції від 3 грудня 1920 р. увійшов до складу однойменного воєводства [12, s. 2066]. На той час він налічував 72 населених пункти. Розпорядженням Ради Міністрів Другої Речі Посполитої від 7 січня 1932 р. було ліквідовано Скольське і Богородчанське повітові управління. Як наслідок, до Станиславівського повіту увійшли гміни Богородчани, Старі Богородчани, Іваніківка, Горохолина, Посіч,

Глибівка, Глибоке, Саджава, Стебник, Похівка, Новошин, Старий Лисець і Лисець, Ляхівці (зараз с. Підгір'я), Хмелівка і Лесівка [13, s. 65]. У 1934 р. територія повіту за рахунок приєднання сіл Мединя, Підпечери і Бишів [14, s. 770; 35, s. 783]. У серпні того ж таки 1934 р. відбулася адміністративна реформа повіту, згідно з якою утворювалися 3 міські (Богородчани, Галич, Станиславів) і 11 сільських самоврядних громад (Боднарів, Блюдники, Єзупіль, Маріямпіль, Деліїв, Лисець, Старі Богородчани, Ляхівці, Пасічна, Угорники, Черніїв), що об'єднали 87 населених пунктів [15, s. 1135].

Згідно з переписом населення, проведеним польською владою у 1921 р., в межах Станиславівського повіту мешкало приблизно 133 тис. осіб. З них 40 тис. належали до польської, 70 тис. – до русинської (термін «український» чиновниками свідомо не використовувався) національності, а ще 22 тис. були євреями. Кількість представників інших національностей була несуттєвою. Однак, коли глянути на цифри, які демонструють релігійну приналежність, виникають істотні сумніви в правдивості даних перепису. Так, у 1921 р. серед віруючих Станиславівського повіту греко-католиками себе визнали близько 74 тис. осіб в той час, коли римо-католиків було всього 31 тис. Ще 26 тис. чоловік сповідували іудаїзм, а приблизно 1,5 тис. місцевих мешканців були прихильниками інших релігійних течій [16, s. 15]. Зважаючи на об'єктивні обставини, можна припустити, що релігійна приналежність більш точно відображає національний склад повіту на початку 1920-х рр. Навіть попри існування поляків греко-католицького віросповідання і так званих «латинників», релігія, поруч із мовою, була ще одним маркером національної приналежності в Галичині.

Загалом до даних перепису 1921 р. щодо західноукраїнських земель слід ставитися з пересторогою, як до завідома неточних. По-перше, проведення перепису саботували не тільки українські, а й навіть польські селяни, побоюючись несприятливих для себе наслідків у вигляді військових поборів і реквізиції майна. По-друге, польській владі в умовах невідомого статусу Східної Галичини важливо було продемонструвати міжнародній спільноті своє право на володіння цією територією. Тому дані про кількість місцевого польського населення свідомо завищувалися через приписування до нього певної кількості українців і євреїв.

Набагато цікавішими стали результати наступного перепису населення, проведеного польською владою через десятиліття, у грудні 1931 р. Цього разу з опитування вилучили графу «національність», а натомість добавили категорію «рідна мова». Піднесення рівня національної свідомості, діяльність українських організацій, в тому числі Організації українських націоналістів (ОУН), пацифікації 1930 р. викликали побоювання польських чиновників побачити тенденцію до зростання кількості осіб, що визнавали себе українцями. Тим часом поняття мови, на їхній погляд, носило більш нейтральний характер і залишало величезне поле

для спекуляцій. Останні проявилися в штучному розмежуванні понять «українська» і «руська» мови, які, власне, були одним цілим. За даними перепису серед 198 тис. мешканців Станиславівського повіту українську мову рідною вважали 97 тис. осіб. Ще 23 тис. рідною назвали руську. Польською спілкувалося 49 тис., на ідиші – 24,5 тис. та ще 2,5 тис. – на івриті. Відносно велика кількість осіб визнала рідною німецьку мову. Таких налічувалося 1,7 тис. Було навіть 65 росіян з числа емігрантів [17, с. 29]. Шляхом нескладних математичних підрахунків встановлюємо, що станом на 1931 р. тільки у Станиславівському повіті налічувалося 120 тис. україномовних громадян.

Проблема національних меншин та їх кількісна перевага над поляками у Східній Галичині неабияк турбувала польську владу, зважаючи на доволі криваве військове протистояння 1918–1919 рр. Існувало два шляхи цієї проблеми. Перший полягав у тому, щоб, виконуючи взяті на себе перед міжнародною спільнотою зобов'язання, надати українцям краю широку політичну чи хоча б національно-культурну автономію. Другий, запропонований представниками Національно-демократичної партії Польщі, не тільки ігнорував будь-які автономістичні прагнення українського населення, а й передбачав форсовану політику його полонізації. Кожна нова зміна уряду в умовах політичної нестабільності і прихід до влади прихильників першого чи другого шляху зумовлювали також зміни політики щодо національних меншин, що коливалась між концепцією асиміляції і широкими поступками за лояльність до держави [1, с. 16]. Однак, аналізуючи загалом польські державотворчі процеси міжвоєнного періоду, важко не помітити масованого наступу на українську культуру і, в першу чергу, мову як найбільш впізнавану національну ознаку.

Перші тривожні сигнали стали помітними під час підготовки Основного закону Польської Республіки. Члени конституційної комісії палко дискутували про включення до його тексту норм, які б гарантували громадянам непольської національності право навчатися рідною мовою [2, с. 45]. І хоча статті 109 і 110 Конституції Другої Речі Посполитої, прийнятої 17 березня 1921 р., забезпечували національним меншинам можливість збереження і розвитку власної мови, релігії і народних традицій [18, с. 653], на практиці реалізовувати згадані положення ніхто й не збирався. Більше того, вся внутрішня політика Польщі спрямовувалася на асиміляцію «кресів». Дослідник І. Зуляк виокремлює два вектори такої політики: державний і етнічний. Державна полонізація передбачала підпорядкування непольського населення уніфікованим для всієї Польщі установам, обов'язкам і правилам, а також знецінення ролі чи й цілковиту ліквідацію українських організацій. Етнічна полонізація була розрахована на тривалий час і скеровувалася передусім на молодь [3, с. 135]. Нав'язування державної мови в усіх сферах життя за рахунок пригноблення української було якраз механізмом довготривалої асиміляції.

Література

1. Турчак, О.В., 2011. 'Історико-правові засади становища національних меншин у Другій Речі Посполитій', *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право», [online] № 1(3), с. 1–20. Доступно: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11tovdrp.pdf>
2. Копилова М.С., 2016. 'Політико-правовий статус української меншини у Другій Речі Посполитій (1918–1926 рр.)', *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. Серія «Державне управління», № 4, с. 43–49.
3. Зуляк І.С., 2011. 'Українці в Другій Речі Посполитій', *Україна-Європа-Світ: Міжнародний науковий збірник*. Серія «Історія», Вип. 6–7, с. 133–146.
4. Алексієвєць М., Парнета О., 2011. 'Український вектор у східній політиці Другої Речі Посполитої. Інкорпорація Східної Галичини та полонізація українців краю', *Україна-Європа-Світ: Міжнародний збірник наукових праць на пошану проф. М. М. Алексієвця*, Вип. 5, с. 155–170.
5. Мосійчук Т., 2016. '«Одна школа – два народи»: шкільні плебісцити в освітній діяльності УНДО (20-30 рр. ХХ ст.)', *Краєзнавство*, № 1/2, с. 102–113.
6. Панфілова Т.О., 2014. 'Культурно-просвітні та молодіжно-спортивні товариства й організації Західної України (20–30-і роки ХХ століття)', *Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія»*, Вип. 2 (33), с. 26–34.
7. Марковський В.Я., 2012. 'Юридична відповідальність греко-католицьких священиків за порушення мовного законодавства Другої Речі Посполитої', *Вісник Львівського університету. Серія юридична*, Вип. 56, с. 122–133.
8. Марковський В.Я., 2014. 'Законодавство та судова практика Другої Речі Посполитої щодо статусу української мови у Східній Галичині в міжвоєнний період (1919–1939 рр.)': Автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01, Львів: *Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України*, 21 с.
9. Руда О., 2015. 'Державна політика Другої Речі Посполитої в національній сфері у 1918–1926 роках', *Проблеми гуманітарних наук. Серія «Історія»*, Вип. 36, с. 160–174.
10. Руда О., 2016. 'Мовна політика Другої Речі Посполитої та Чехословацької Республіки в сфері освіти (на матеріалах Галичини і Закарпаття)', *Проблеми слов'янознавства*, Вип. 65, с. 53–64.
11. Шліхта І.В., 2014. 'Польська vs українська ідентичності: освітня політика у другій Речі Посполитій і формування української нації', *Intermarum*, № 1, с. 194–203.
12. 'Ustawa z dnia 3 grudnia 1920 r. o tymczasowej organizacji władz administracyjnych II instancji (województw) na obszarze b. Królestwa Galicji i Lodomerji z W. Ks. Krakowskiem oraz na wchodzących w skład

- Rzeczypospolitej Polskiej obszarach Spisza i Orawy’, 1920, *Dziennik Ustaw*, nr 117, s. 2064–2066.
13. ‘Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 stycznia 1932 r. w sprawie zniesienia oraz zmiany granic niektórych powiatów na obszarze województwa stanisławowskiego’, 1932, *Dziennik Ustaw*, nr 6, s. 65.
  14. ‘Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 maja 1934 r. o zmianie granic powiatów: kałuskiego, stanisławowskiego i tłumackiego w województwie stanisławowskim’, 1934, *Dziennik Ustaw*, nr 48, s. 770.
  15. ‘Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 14 lipca 1934 r. o podziale powiatu stanisławowskiego w województwie stanisławowskim na gminy wiejskie’, 1934, *Dziennik Ustaw*, nr 64, s. 1134–1135.
  16. ‘Rocznik statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. Rok wydania II’, 1924, Warszawa: *Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego Rzeczypospolitej Polskiej*, 226 s.
  17. ‘Drugi powszechny spis ludności z dn. 9.XII 1931 r. Województwo Stanisławowskie’, 1938, Warszawa: *Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego Rzeczypospolitej Polskiej*, 334 s.
  18. ‘Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej’, 1921, *Dziennik Ustaw*, nr 44, s. 633–658.

Стаття надійшла до редакційної колегії 02.12.2019 р.

*Рекомендовано до друку д. іст. н., професором Мандриком Я.І.
д. політ. н., професором Федорчак Т.П.*

STRUGGLE FOR UKRAINIAN LANGUAGE AS A WAY OF SAVING NATIONAL IDENTITY IN 1919–1939 (ON THE EXAMPLE OF STANISLAVIV DISTRICT)

R. B. Puyda

*Ivano-Frankivsk national technical university of oil and gas;
Ivano-Frankivsk, Carpathians str., 15;
e-mail: Puyda@ukr.net*

Features of Ukrainian national-cultural life as a part of the Second Polish Republic (1919–1939) on the example of Stanislaviv district are considered in this article. The basic aspects of the state policy of the Polish authorities concerning national minorities, particularly, in education, are described. The main goal of this policy was assimilation of the local population through displacement of Ukrainian language from the most important sectors of public life.

Key words: *national identity, Ukrainian language, Stanislaviv district, assimilation, plebiscite, interwar period.*